

Fig.

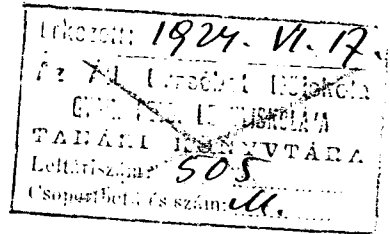
EMLÉKBESZÉD

KOVÁCS GYULA

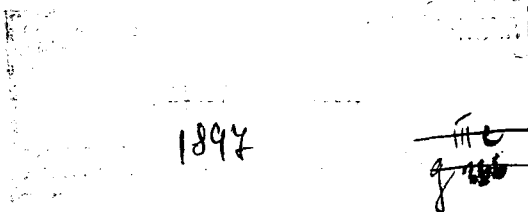
LEVELEZŐ TAG FELETT.

GÖNCZY PÁL,

LEV. TAGTÓL.

(Felolvastatott az összes ülésen 1874. febr. 23.)

BUDAPEST,

AZ EGGENBERGER-FÉLE AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS.

(Hoffmann és Molnár)

1874.

EMLÉKBESZÉD

KOVÁCS GYULA

LEV. TAG FELETT.

Gönczy Pál lev. tagtól.

(Felolvastatott az összes ülésen 1874. február 23-án.)

Tiszteletre méltó ama kegyeletes szokása a t. Akadémiának, hogy elhunyt tagjai emlékezetét nem engedi át a feledés sötét homályának, hanem a hamvadásnak indult porokat egykoron éltetett, a tudományért és ez által a nemzet fennmaradásáért lelkesült szellemnek minden alkalommal szentel néhány pillanatot, melyben elhunyt tagja munkásságának eredményét egybeállítja, a munkást megdicsőíti s e megdicsőítést, mint a legnemesebb pályabért az ifjabb nemzedék előtt, és az utókornak követésre méltó példaként felmutatja.

A vitézségért nyújtott cser, a tudományak szentelt babérkoszoru az emberiség kebelében eddig felnőtt legnagyobb nemzet fiait a legszebb tettekre bírta egykoron lelkesíteni, s im ugyanazon nép elfajult nemzedékéből az egyeseknek emelt háromszáz szobor sem bírta a lelkesedés nemes tüzet fellángoltatni, s a hanyatlásnak indult nemzetet végenyészetétől megmenteni.

A cser és a babérkoszoru érzékitő külső jelei voltak ama benső magasztos érzelemnek, mely a szép, a nemes tettekért gyult és lángolt a hazafiui keblekben, s szent tüzével táplálta a nemzet választottai törekvéseit s élesztgette a netalán lankadni induló honszeretetet, melengette a tudományért buzgólkodókat s ez egyszerű, de kitüntetése által lelkesítő pályá-

bért tüzte ki s hívogatta általa tette a serdülő ifjuságot, s már az által is munkásan hatott a késő ivadéokra.

És mi volt mindebben az, a mi az ismeretes nagy hatást gyakorolta? — Az egyszerű jelvények alá foglalt ama nagy jelentőséggel bíró benső érzelem, mit mi ma ez egy szóban »kegyelet« foglalnunk egybe. — És miért nem birt a lelkesítés hatásával a Demetrius Phalereusnak emelt háromszáz szobor? Mert e nagyszerű külső jel a kényszer előtti meghajlás és a hízégs nemtelen indulatából fakadt, holott a cser- és a babérszörű a *kegyelet* nemes és éltető érzelmén termett s abból szivta kifogyhatatlan táplálékát.

Oh a kegyelet t. Akadémia megbecsülhetetlen kincse és nagy ereje a nemzet életének. — Mig ez az érzelem fakadoz és virágzik a kebeleken, mig ez, mint a nemes gyümölcsöt az azt ékesítő hamva, szeliden takarja és ékesíti az erkölcsöket, csak addig él és csak addig állhat fenn a nemzet! — Ha ez kihalt a keblekből s helyét a közönyösség jéghidege foglalta el: akkor sivárrá lesz a nemzet élete s hasonlít azon mezőhöz, melynek virágait vagy az észak dermesztő szele, vagy a dél számuma tarolta le. E mezőn akkor felverődhetik ugyan még az olcsó dicsőség, vagy az ezt kereső *nagyhatnámság* burjánja; de a hol ez ütötte fel tanyáját, ott az erény virágai számára nincs többé hely; ott t. Akadémia a nemzet »névben él csak s többé nincs jelen.«

És vajon nem közeledünk-e mi egy nagy idő óta ily korszak felé? vajon nem indult-e hamvadásnak az egykor közöttünk is lángolt kegyelet érzelme? Nem kezd-e hazánk téerein is lengedezni e nemes érzelem tüzét kioltással fenyegető fagyasztó szél? A tolakodó és lármás *nagyhatnámság* burjánja nem kezdé-e felverni, csak a közel múltban is még, a kegyelet virágaival borított mezőket? Nem hatott-e fel az ez irányban haladás mindent leforrázó déli szele egész a forum rostrumáig?

Nagy jelek felelnek *igennel* tek. Akadémia e szorongató kérdésekre.

És ha minket a múltból e jelen perczéig elkisért e helyre a kegyeletesség érzelmének fentartása, ápolása; ha mindenkor átérettük e magasztos érzelem becsét és horderejét: ma, midőn a láthatáron e szent érzelem kipusztítására vészfelhők

tornyosulnak, sokszorosan több okunk van arra, hogy keblünk e nemes érzelmét, a nemzet életét fentartó és biztosító e drága kincsünket őrizzük, ápoljuk, gyarapítsuk, szellemi és erkölcsi erőnk egész hatályával új életre kelteni igyekezzünk ott is, és mindenütt, a hol ez enyészetnek kezdett indulni.

Ugyanazért t. Akadémia, szenteljünk néhány perczet a kegyeletesség érzelmének most is, midőn elhunyt tagtársunk Kovács Gyula emlékénel egy kevés időre megállapodunk.

Gyűjtsük össze emlékezetünkbe a szerény, de buzgó munkás fáradozásai eredményét. — És midőn szivünk oltárán meggyújtjuk a kegyelet szövétnékét, ennek világító fényénél mutassuk fel az érdem babérkoszoruját elismerésül kortársaink előtt, buzdításul a serdülő nemzedéknek; érezzük át magunk, igyekezzünk egyszersmind átéreztetni másokkal is, hogy e szerény babér a munkásságnak legdicsebb, legnemesebb és legméltóbb jutalma.

E feltételhez képest szívesen kísérem végig boldogult tagtársunkat életpályáján, hogy az ő zaj nélkül folytatott, de eredményekben gazdag munkás életét feltüntethessem, s épen ez okból egy futó pillantást kell vetnem gyermek- és ifjúkori életére. — Hiszen, t. Akadémia, bármennyire vitatkozzanak a bölcselők azon kérdések felett: hogy az ember jövő hivatására születik, avagy nem születik, hanem *azzá lesz a mivé teszük őt* a körülmények és a környezet, melyben forog; az mindenesetre elvitázhatlan tény, hogy valamint a gyermekkor első éveiben kifejlett erkölcsi jellem típusa egész életén át kíséri az egyént és erkölcsi élete ezen mint talapzaton áll; úgy az elhivatásra vezérlő hajlamok már a gyermekkorban feltűnedeznek az egyénben és e jelenségek hova tovább csoportosulnak, tömörülnek mind addig, míg azok benne bizonyos hivatássá nem egyesülnek.

Kovács Gyula 1815-ben szeptember 15-én hazánk fővárosában Budán született ugyan, azonban gyermek éveit Marosvásárhelytől töltötte, hol édes atyja orvos volt, itt végezte gymnasiumi pályáját is. — E korban már nagy szeretettel viselkedett a természet iránt, s kiváló kedvvel foglalkozott a növények vizsgálásával és gyűjtögetésével. Bevégezván 1830-ban gymnasiumi pályáját, atyja testvéréhez, Kovács Tamáshoz, a *Hazai és külföldi tudósítások* akkori szerkesztőjéhez Pestre

jött, hogy itt az egyetemen a philosophiai tudományokat hallgathassa és végezhesse. — De mivel nagybátyja meghalt, ő pedig folytonosan váltó lázban szenvedett, már 1831-ben ismét Marosvásárhelyre került vissza, hol iskolai tanulmányai mellett folyvást fűvészzel és rovarászattal foglalkozott. — Már ekkor összeállította, kéziratban jelenleg is meglevő munkájában, Marosvásárhely virányát, egyszersmind megvetette, szintén most is meglevő nagy növénygyűjteményének alapját.

A philosophiai és jogi tanulmányok hallgatására és bevezetésére 1833—34-ben Kolozsvárra ment, hol mint feltűnő szorgalmas és kiváló jellemű tanuló, az ifjuság gyűléseiben irányadó hatással volt, azonban minden szabad idejét itt is a fűvészkedésre szentelte, mely szenvedélyét különösen jellemzik azon események, hogy ily jártakelte alkalmával eddeléből kifogyva, nem egyszer szorult a pásztorok szivességére és sovány kosztjára; hogy a nyár melegében nem egyszer hagyta el felső ruháját a pásztoroknál megőrzés végett, s idő kimelés miatt messze utjáról nem is tért vissza érette; nem egy eset volt, hogy a pásztorok vitték utána felöltőjét a városba. — Reálalóban szó szerint illet Horácz ama nevezetes mondata: »multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit.« — Mily nagy eredménye volt fűvészeti tekintetben e kirándulásainak, tanuskodnak arról hátrahagyott iratai és nagyszerű növény gyűjteménye!

Atyjának 1835-ben történt halálán megszorodása s édes anyja iránti gyöngéd szeretete visszavonták őt ismét Marosvásárhelyre, hol, fiui érzelmeiből fakadó mély fájdalmi csillapultával, ismét kedves tanulmányával a fűvészzel, de egyszersmind ennek alkalmazásával: kertészkedéssel és gazdálkodással kezdett foglalkozni, egyszersmind száraztott növényeit megismertette Európa akkori kitűnő fűvészeivel és ezeknél fogva velök csereviszonyba lépett.

Édes anyja óhajására, ki szerette volna, hogy atyja nyomdokaiba lépve, gyakorló orvossá legyen, 1841-ben a bécsi egyetemen beiratta magát orvosnövendéknek, s bár az orvosi pályához semmi vonzódással nem viselkedett, még is anyja iránti gyöngéd szeretetből négy évet töltött és pedig sikeresen, e pályán s tőle anyja halála miatt, ekkor vett búcsút. — Mind

orvos növendéki pályája alatt, mind azután sőt egész életén át, kedvelt tanulmányának — a növénytudománynak lett és maradt hive. — 1844—1850-ig még állandóan bécsi lakos maradt, hol a császári fűvészeti muzeumban, a fűvészkertben és könyvtárban, magának a vidéknek természeti, sőt hazánk különböző vidékeinek legszorgalmasabb buvárlójává lett; növénygyűjteményét folytonosan gyarapította; szoros barátságban élt Bécs nagy fűvészeivel: Endlicherrel, Neilreichel, Fenzlrel, Kotschyval stb.

Ekkor szerkesztette és adta ki nagyobb szabásu két fűvészeti munkáját is, egyiket: »*Az ausztriai birodalom, különösen Magyarország és Erdély ritkább szárított növényei*«; másikat: »*Flora exsiccata Vindobonensis alpiumque adjacentium*«; melyekből 1844—1850-ig tizenöt centuria jelent meg, s oly nagy tetszésben részesült, hogy az első négy centuriának második kiadását kellett eszközölnie; maguk V. Ferdinánd és mostan uralkodó királyunk Ferencz József — akkor még koronaörökös, — Ő Felségeik, aláírásaikkal szerencsétlítették e műveket.

E nagy munka kiadásához a szükséges anyag beszerzése végett ismét beutazta Magyarország, Erdély- és Horvát-Tótországok különböző vidékeit s látván, hogy a növényvilág mily szerves és jellemzetes összeköttetésben áll a különféle talajokkal és az állatvilággal, tanulmányait egyszersmind a föld- és állattan alapos ismeretére is kiterjesztette. Ezekben szerzett ismereteit közölte és gyarapította a világhírű tudós Haidinger által: »*Freunde der Naturwissenschaften*« czim alatt egybegyűjtött társulat gyűléseiben, hol tevékeny és előkelő részt vett s hatással volt; e társulattól alakult később a *tudományok bécsi akadémiaja* és a *birodalmi földtani intézet*; e társulat körében munkás részvételéről tanuskodnak a »*Mittheilungen der Freunde der Naturwissenschaften*« hét kötetében megjelent számos értekezései.

Magyarországban, Erdélyben, Horvátországban folytatott utazásai idejére esnek a magyar orvosok és természetvizsgálók által tartott különböző nagy gyűlések néhányai. E társulat kolozsvári V. nagygyűlésén jelen volt és értekezett: »*Az erdélyi virány gazdagsága és az abban tett legújabb*

felfedezéseiről» és tervet nyújtott be: »*Magyarország és Erdély virányja kidolgozásáról.*« Ugyan e társulat Pécsen tartott VI. nagygyűlésén az állat-élet és növénytani szakosztály titkárává választatott. Az 1846-ki Kassa-Eperjesen tartott VII. nagygyűlésén az állat-növényi szakosztály titoknokságával tiszteltetett meg, ekkor értekezett »*Erdély virányának földtani viszonyairól.*« Innen tett kirándulásai alkalmával utazta be a Tátra hegységet és Felső-Magyarországot, mely alkalommal az agteleki barlangban fedezte fel ama híres egészen vak állatot (pióczát), melyet később megtiszteltetésül a természettudósok »*Typhlobdella Kovácsii*«-nak neveztek el. — 1847-ben Sopron megye fűvészeti szempontból való beutazására szólítottatott fel, s ez utazása eredményét a magyar orvosok és természet-vizsgálók Sopronban tartott VIII. nagy gyűlésén mutatta be.

Kovács Gyula életpályája e szakáiban is a mienk volt, t. Akadémia, mert hiszen minden cselekedetével arra törekedett, hogy a magyar tudományosságnak és névnek becsületet szerezzen; hogy ezt annál bizonyosabban elérje, nem mulasztotta el soha, hogy magyar nyelven tartott értekezéseit a világgal idegen nyelven is ne közölje; de egészen a mienk — nemzetünké lett ő 1850-ben, midőn a magyar nemzeti muzeum természet-osztályának örévé neveztetett ki, mely állomását ugyanazon év márczius 5-én el is foglalta. — Mindnyájan ismerjük őt ez idő óta, figyelemmel kísértük munkás életét; nyitva áll előttünk a magyar nemzeti muzeum természeti osztályaiban nagy tevékenységének és ernyedetlen munkásságának örökre fenmaradó eredménye. — És bár mindnyájan ismerjük őt, a felejthetlen és nem könnyen pótolható munkás természetbuvárt, bár feleslegesnek tünik fel itt folytatott tevékenységének felsorolása; bár érzem, midőn a szemünk előtt lefolyt munkásság ismétlését előadom, hogy a t. Akadémia az unalmasság vádjával illelhet: felveszem mindazáltal e vád súlyát, mert ha érdekelhette a t. Akadémiát az elhunyt nem mindnyájunk előtt egészben ismert ifju kora, bizonyosan érdekelni fogja a nagy közönséget azon férfi munkássága, ki nemzeti muzeumunk és hazai természeti kincseink, figyelmet gerjesztő gyűjteményeink már meglévő alapját sokban gyarapi-

totta. Fel kell e munkásságot, habár legfőbb vonásaiban, tek. Akadémia, mutatnom, — hogy élő és intő például szolgáljon ez a mai és a jövő nemzedéknek.

E hivatalában nyílt Kovács Gyula előtt ki a legszebb és legtágasabb tér, melyen munkásságát kifejthette és melyet valóban ki is fejtett. — Tanuságot tesznek e roppant munkásságról a nagyszerű gyűjtések, melyeket az ásvány-, különösen a szikla fajok, — a most is meglevő, de kiválólag az őslényi növények és állatok közül a két haza különböző vidékeiről egybehordott, tudományosan meghatározott, rendezett és kiváló csinnal felállított.

1850-ben megválasztatván a földtani társulat első titkárává, még azon év nyarán beutazta a Hegyalját, hol Erdő-Bényén és Tályán az ősnövények két nevezetes találási helyét fedezte fel. — Ez útját ismételte 1851-ben, midőn útja körébe bevonta Telki-Bánya vidékét is. — E helyről 5837 példány ősnövény lenyomattal bíró s egyéb féle sziklafajt szállított a nemzeti muzeumba. — Az így talált ősnövénylenyomatok csaknem minden példányát tudományosan meghatározta, lerajzolta és »*Erdőbényei ásatag virány és tályai ásatag virány*« címek alatt 1856-ban magyar és német nyelven kiadta. — Irodalmunkban első ilyenmű munkák, melyben az ősnövény virálynak nem csak két új lelhelyét írta le, hanem a tudós világ előtt eddig nem ismert ősnövények új fajait állította fel.

Füvészeti és földtani szempontból 1852-ben a máramarosi havasokat, Beregmegyét és a bánya városokat; 1853-ban Nagyvárád és Rézbánya vidékét; 1854-ben Szob környékét, 1856-ban Veszprémmegyét látogatta meg; 1857-ben tudományos nagy körutat tett Pozsony-, Trencsén-, Árva-, Liptó-, Szepes-, Abaujmegyékben; 1858-ban Sz.-Fehérmegye alsó részét és a Bakonyt; 1859-ben a velencei tó vidékét járta be; 1860-ban Sárospatak és felső Zemplén környékeit, ugyanazon évben a Nagy-Vértest és ismét a Bakonyt, 1862-ben Veszprém-, Zala- és Vasmegyéket, továbbá Baranyamegyét, Kassa és Eperjes tájait és a Cserhátat utazta be. — Ezen utazásokból föld-, ásvány-, növény- és ősellattani gyűjteményekkel s újabb felfedezésekkel gazdagította nemzeti muzeu-

munkát; különösen ekkor fedezte fel, mit azelőtt hazánk területén és földében nem ismertünk, hogy a Bakonyban a kréta-korszak földtani képletei megvannak.

E tudományos utazásait részint a nemzeti muzeum, részint a földtani társulat, részint a magyar gazdasági egyesület s a hegyaljai borászati egyesület s más társulatok felhívására tette; azonban ezekből hazánk florája és ősfajfaunája gazdag nyereséget huzott; utazása eredményeit pedig a földtani, a természettudományi társulatok, magyar gazdasági egyesület közgyűlésein, s olykor itt a tudományos Akadémia színe előtt tartott értekezései által a nyilvánosságnak általadta.

Hivatalos közpályáján tett e nemű működéseit szintén a magyar tudományosság emelésére szentelt mellékfoglaltságokkal gyarapította. — Így az 1855-ben Korizmics László, Benkő Dániel és Morócz István által szerkesztett »Mezei gazdaság könyvében« kidolgozta a mezei gazdák számára a növénytant, a növénytani földrajzot és hogy miként lehet a talaj tulajdonságait és természetét a rajta vadon növényekből megismerni; — mindezeket hazai viszonyainkra alkalmazva. — Hazai irodalmunkban e korszakot alkotó munkát épen a t. Akadémia méltatta 200 arany nagy jutalomra.

1858-ban a b. Sina Simon által *Magyarország Florája* megírására kitűzött 100 arany jutalmat Brássai Sámuel munkatársával együtt nyerték el, hasonló című munkájokkal. — Hogy ezen 26 évi fáradsága eredménye összeállításából került 300 ives nagy munka mindeddig kiadatlan maradt, annak okát, a mi állapotainkban kell keresnünk, ily munkák költségeit az írók anyagi erői nem bírják meg.

1859-ben a Sz.-István társulat által megindított »*Egyetemes magyar Encyclopaedia*« rendes és állandó dolgozó társa volt, mely nagy műben előforduló növény- és állattani cikkek közül 400-nál többet irt.

De nem számlálhatom itt elő azon még fel nem említett nagy számú munkálatokat, értekezéseket, melyekkel a természettudomány iránti érdeklődés felkeltésére s annak köztünk való meghonosítására, terjesztésére buzdított, lelkesített.

s ernyedetlen fáradozásaival jó példát mutatott, át kell ezeket engednem culturánk történelme megírójának; egy tény azonban ezek közül nem hallgathatók el: neki köszönhetjük, mint kezdeményezőnek nagy részben, hogy a muzeum és a gazdasági egyesület köztelki helyiségeiben az izlés kiváló nemességével többször rendezett virág- és termény-kiállításokat, melyek azon időben a közönségnek nem csak szórakozást és élvezetet nyújtottak, hanem a virág és gyümölcs tenyésztés szép és hasznos foglalkozásának megszereztetésére s terjesztésére is befolyást gyakoroltak; e termény-kiállításokra beküldött gyümölcsöket szabatosan meghatározta s ennek maradandóságára viaszból készített példányokban e munkásságát megörökítette, hazai gyümölcészetünk nem kevés hasznára.

Felemlitem-e, tekintetes Akadémia, hogy munkássága e halavány képéből is kitünő nagyszerű eredmények mekkora hasznára váltak nemzeti tudományosságunk az időben még nem is mivelte ez ága fejlődésének? Elszámoljam-e mindazon előnyöket és nyereséget, melyek elhunyt tagtársunk tudományos és gyakorlati irányban kifejtett munkásságából nemzetgazdaságunk fejlődésére visszahatottak? — Hiszen már az eddig is felhozott bizonyítékokon felül élő tanui ezeknek azon társulatok mindannyian, melyek a kertészet, borászat és mezőgazdaság okszerű terjesztésében fáradoznak; tanui azon hazai, sőt külföldi tudományos társulatok, melyek őt tagjaik sorába, mint méltányoló elismerésekkel megtiszteltet, felvették.

E kitüntetésben részesíté őt maga a t. Akadémia 1858-ban december hó 15-én; 1860-ban pedig a magy. kir. pesti egyetemen, az állattan helyettes tanári tisztjére méltatott, hol két éven át az állattan általános tanítása mellett előadásokat tartott Magyarország gerinczesei faunájáról és az őslénytani állatokról. — Ugyanez időben végezte be azon sok nehézséggel és kitartó szorgalommal járt munkáját, mely által a Bihar megyében fekvő igríci barlangból gyűjtött ősmédve (*ursus spelaeus*) csontjából egy ősmédve-csontváz részleteket állított egybe.

És midőn e gazdag munkásság örömeit legnagyobb mértékben élvezé, midőn fáradozásai jutalmául újabb kitüntetés várt rá, azon kitüntetés, hogy 28 évig gyakorolt kedves

szaktudományát a fűvészetet az egyetemen mint rendes tanár taníthatja, muzeumi foglalkozásai közben agy- és nyelv- szélhűdés érte őt. Ily állapotában mindjárt betegsége kezdetén 1863. márczius 22-én kineveztetett ugyan a m. kir. egyetemre a fűvészet rendes tanárává; de székét nem foglalhatta el, mivel beszélő képességét soha többé vissza nem nyerte. — Szeretett és őt kiválóan szerető családjá körében szótlanul és némán élt ezután még 10 évig, növény- és rovar nagy gyűjteményei tisztogatásával és rendezésével foglalkozva, míg 1873-ban június 22-én az örök létre át nem szenderült.

Ismét szegényebbek lettünk tehát t. Akadémia egy nagy szellemmel. A természettudományok mezején s hazai kincseink kikutatásában annyi éven át kitartó munkássággal s felszámíthatlan haszonnal fáradozott tagtársunk nincs többé. — Elvesztettük őt, ki disze volt e tudományos társaságnak és a magyar hazának, ki dicsekvése volt nemzetünknek az összes tudós világ előtt. — E tudós világ megtisztelte és megörökítette az ő nagy nevét azzal, hogy az általa felfedezett állat- és növény új fajok megnevezésére a természet-tudományok krónikáiba fenmaradó emlékül bejegyezte. Nemzeti muzeumunk természeti kincsei közé ő maga hordta együvé állandó emlékhöz a köveket. — Mi pedig t. Akadémia állítsuk egybe ma itt ez emléket s ezen aere perennius monumentumot díszítsük fel egyuttal az emlékezet és kegyelet hervadhatlan babérkoszorújával.